

Oponentský posudok na habilitačnú prácu PhDr. Slávky Démuthovej, PhD.  
Biologické koncepcie kriminality v odbore všeobecná psychológia

Počet listov: 4

Predložená habilitačná práca PhDr. Slávky Démuthovej, PhD. sa venuje aktuálnej problematike štúdia biologickej determinácie kriminálneho správania. Táto problematika sa začala v svete študovať od 19. storočia a tento záujem pretrváva podnes, pravda na inej úrovni vyplývajúcej z progresu systému psychologických, právnych, biologických a medicínskych vied a z ich kooperácie danej potrebami ochrany spoločnosti a jej členov. Samotné základy konštituovania psychológie ako vedy sú podmienené filozofickými a prírodovednými náhľadmi na človeka a preto je záujem autorky o determináciu psychiky človeka v kontexte poznania biológie plne opodstatnený. Dr. Démuthová sa v svojej práci koncentruje na biologickú determináciu kriminality nielen v kontexte jej vplyvu na posudzovanie slobody v rozhodovaní počas páchania trestného činu a následnej trestne právnej odozvy, ale zaoberá sa aj exploračiou špecifického vnímania, myslenia a správania páchatel'ov v predeliktnom období, čo v sebe obsahuje výrazný preventívny aspekt daný prepojením relevantných biologických kognícií s psychologickými a sociálnymi.

Habilitantka v svojej práci predkladá náčrt biologických faktorov, ktoré môžu formovať sociálne neakceptovateľné formy ľudského správania pričom poukazuje na príklady týchto etiologických činiteľ'ov v ich symbiotickom pôsobení s psychickými a sociálnymi determinantami kriminálneho správania.

V prvej kapitole Dr. Démuthová podáva náčrt koncepcií kriminality, ktoré vznikli v 19. storočí pričom adekvátne zdôrazňuje ako ich spoločný prvok presvedčenie, že v protizákonnom správaní možno identifikovať charakteristiky, ktoré vznikli už pred narodením človeka, táto rekapitulácia sa vhodne spája s kritikou týchto smerov tiež s akcentáciou poznatkov, ktoré boli dôsledkom prekonávania týchto smerov a ktoré neskôr prispeli k intenzívnejšiemu záujmu o lokalizáciu funkcií v mozgu a následnému identifikovaní súvislostí morálneho úpadku, sexuálnej odbrzdenosti s patologickými zmenami v mozgu - najmä v oblasti frontálnych lalokov. Výklad daného obdobia habilitantkou nie je iba taxatívne historický, ale sleduje zmeny myslenia a náhľadov na kriminalitu od Lombrozovho poňatia cez názory Ferriho a Garofala k aktuálnym typológiám vymedzujúcich zločincov rodených, duševne chorých, zločincov zo zvyku, z afektu a príležitostných. Podobne habilitantka vidí charakteristiku konštitučných typológií kriminality v ich spätosti s novšími koncepciami, ktoré priniesli poznatky o spätosti určitej zločinnosti so špecifickými charakteristikami mozgovej činnosti u dionýzovskej, paranoidnej a hebefrenickej kriminality. Koncepcie 19. storočia podľa Dr. Démuthovej upriamili pozornosť súčasných autorov na stále živé problémy rizika výskytu kriminálneho správania v závislosti od hromadenia rizikových faktorov.

V druhej kapitole sa autorka zaoberá snahou vysvetliť antisociálne prejavy z hľadiska účelu udržania človeka ako druhu. V zmysle ich znenia sú tu menované evolučné teórie: - napr. krivky vývinu kriminality, teórie podvodníka, privlastňovania, Popolušky, stratégie predvídateľnosti environmentu a dostupnosti zdrojov s dôsledkami na rodinné spolužitie, na individuálne charakteristiky, na celú populáciu, na spoločnosť. Dr. Démuthová správne akcentuje obmedzenosť týchto teórií spočívajúcu v hľadaní korelátov kriminality a biologicky podmienených parametrov v rámci porovňovania zločincov a nedeliktozenej populácie. Autorka správne pripomína, že súbežne s evolučnými teóriami existujú aj paradigmy založené na účinku sebakontroly jedinca, vplyvu vyššej fyzickej sily a zdatnosti ako dôsledku ontogenézy, výskytu vysokej agresivity v rizikových rodinách či frustračno



agresívnej hypotéze. Tieto vysvetľovacie mechanizmy môžu podľa Démuthovej dopĺňať výkladové rámce evolučných teórií.

Podstatu genetických koncepcii kriminality habilitantka rieši v tretej kapitole pričom sa adekvátne koncentruje na súvislosti špecifických odchýlok správania s chromozomálnymi odchýlkami, väzbou na pohlavné chromozómy, odchýlkami v počte chromozómov, vplyvmi prítomnosti špecifických génov na forovanie a činnosť mozgu a tiež aj vplyvmi prostredia na aktivitu génov. Správne upozorňuje, že dedičnosť antisociálneho správania sa nerealizuje podľa predpokladov Mendela o súvislosti genotypu s fenotypom, ale je tu celá rada spolupôsobiacich faktorov - napr. neurotransmiterov a najmä vplyvov environmentu. Na s. 52 pri popisovaní súvislosti podľa Mendela zrejme ide o preklep v príslušnom adjektíve.

Špecifickým vplyvom neurotransmiterov sprostredkujúcim komunikáciu medzi neurónmi sa Dr. Démuthová zaoberá v štvrtej kapitole. Správne poznamenáva, že na ich hladinu výrazne vplývajú genetické faktory a ich rovnováha je podmienená tiež faktormi prostredia. Odchylky v hladinách a účinkovaní neurotransmiterov majú extrémne dôsledky na vznik psychických porúch a spájajú sa aj s inhibíciou správania, reguláciou behaviorálnej aktivácie a zodpovednosťou za exploratívne charakteristiky v správaní.

Endokrinné koncepcie kriminality sú zahrnuté v piatej kapitole. Autorka tu s náležitým prehľadom adekvátne vystihuje problematiku hormonálnych vplyvov v ich rámcovej podmienenosti činnosťou hypofýzy a kontrole genetickou výbavou človeka. Upozorňuje najmä na vplyv androgénov, estrogénov na násilne a nebezpečné konanie, tiež vplyv tyroidných hormónov vyvolávajúcich pri ich zvýšenej sekrécii celkovú excitáciu, živelné reakcie, resp. pri ich nedostatku formujúcich vznik apatie, únavy. Podnetne píše o možnom ovplyvňovaní správania človeka - najmä u sexuálne motivovaných trestných činov pomocou regulácie hladín hormónov.

V šiestej kapitole sa Dr. Démuthová zaoberá koncepciami zameranými na vplyvy zväčša geneticky daných metabolických porúch na kriminalitu. Adekvátne ich charakterizuje ako deficit enzýmu alebo transportného proteínu spojené s následným hromadením toxického substrátu v organizme, rezultujúcimi vo funkčných a morfológických zmenách mozgu, ktoré majú vplyv na reguláciu správania a prejavenie agresivity. Správne poznamenáva, že sú to najmä poruchy metabolizmu glukózy, kde narušené hladiny spôsobujú agresívne a násilné až kriminálne správanie. Impulzívni jednotlivci s problémami v kontrole správania bývajú hypoglykemickí. Agresívne správne voči okoliu i k sebe, roztržitosť a ťažkú predvídateľnosť správania habilitantka popisuje u fenyketonurikov, kde uvádza prítomnosť mentálnej retardácie, autizmu, epilepsie, svalových kŕčov. Autorka správne pripomína, že agresívne správanie u tejto skupiny ľudí môže byť tienené liečbou.

Siedma kapitola je zameraná na koncepcie kriminality podmienené neurovývinovými poruchami, ktoré Dr. Démuthová charakterizuje ako spôsobené abnormálnym vývinom CNS. Zaraďuje sem syndróm deficitu pozornosti s hyperaktivitou (ADHD), poruchy vývinu reči, špecifické poruchy učenia, epilepsiu, mentálnu retardáciu, mozgovú obrnu a poruchy správania. U ADHD autorka správne zdôrazňuje najmä impulzivitu, hyperaktivitu a problémy s pozornosťou ako zodpovedné za neposlušnosť, nepodriaďovanie sa pravidlám, absenciu vôle, vyvolávanie konfliktov, neskrotnosť a veľké sebavedomie u daných jednotlivcov. Habilitantka adekvátne poznamenáva, že poruchy správania u detí môžu mať podobu nadmerného bitkárstva, krutosti, poškodzovania majetku, podpaľačstva, krádeží, neposlušnosti a vystupujú ako možný prediktor budúcej kriminality v dospelosti. Z epilepsií vidí ako najproblematickejšiu z hľadiska možnej kriminality tú formu, kde sú postihnuté temporálne mozgové laloky. Neurokutánni pacienti sú podľa Dr. Démuthovej typickí agresívnymi výbuchmi zlosti, pretrvávajúcou náladovosťou, hyperaktivitou, nepokojom, impulzivitou, problematickou koncentráciou a ovládaním a deštruktívnym správaním.



V ôsmej kapitole sú zachytené koncepcie kriminality vyplývajúce z náhleho poškodenia CNS mechanickým poškodením mozgu úrazom, toxínmi, infekciami, nedokrvením a odchylkami v štruktúre a funkcii mozgu od normálu. Habilitantka výstižne uvádza možnú súvislosť traumatického poškodenia mozgu s dezorganizovaným správaním, zvýšenou agitovanosťou, nepokojom až delíriom. Toto správanie býva často nepredvídateľné, nevysvetliteľné a ťažko sa určuje jeho motivácia. Lokalizácia traumy do frontálnych lalokov môže spôsobiť problémy v plánovaní (seba) hodnotení, motivácii a abstraktnom myslení a cez ne formovať vznik nezákonného správania. Dr. Démuthová si všíma aj možné následky temporálnych poškodení spočívajúce v zasiahnutí kontroly negatívnych emócií. Autorka svoju pozornosť orientuje aj na vplyv tumorov - najmä mozgových - na vznik neschopnosti sústrediť sa a hyperaktivity. Upozorňuje, že aj chirurgický zásah môže následne zmeniť správanie človeka. Riskantné sú podľa nej aj drobné úrazy pri pádoch, bitkách. Autorka v rámci svojho komplexného prístupu uvádza, že kriminalita býva síce nie často, ale v niektorých prípadoch aj výsledkom náhlych cievnych mozgových príhod.

Deviata kapitola je orientovaná na koncepcie kriminality vychádzajúce z účinku environmentálnych vplyvov. Habilitantka správne pertraktuje environment ako faktor, ktorý aktívne utvára mozgové spojenia, formuje štruktúry, spúšťa latentné poruchy. Ide tu, ako výstižne uvádza Dr. Démuthová, o vplyvy osobitých substancií - drog, environmentálnych toxínov, alergénov, vírusov, infekcií a to niekedy už počas intrauterinného života. Alkohol vedie k viacerým diagnózam spôsobeným expozíciou už počas vnútrodeložného života, dochádza k lézii najmä v oblasti corpus callosum a vermis s následnými poruchami pozornosti, výskytom ťažkostí pri plánovaní, problémami v zvládaní života, hyperaktivitou, impulzivitou, zníženými komunikačnými schopnosťami a slabou socializáciou. Medzi abúzom alkoholu a antisociálnym správaním je vzájomná závislosť. Fajčenie autorka spája inhibíciou monoaminoxidázy v mozgu plodu a zvýšeným rizikom výskytu iritability, slabej kontroly a agresivity u dieťaťa po narodení. Deti fajčiariek sa vyznačujú významne väčším výskytom porúch správania (chlapci) a vznikom závislostí (dievčatá) v porovnaní s deťmi nefajčiacich matiek. Autorka správne poznamenáva, že drogová kriminalita vyplýva z nezákonnosti držby drog, ich výroby a distribúcie a zo sprievodných trestných činov drogovej scény. Primárnym tu je negatívny biochemický vplyv drog na fungovanie CNS a vznik psychickej a fyzickej závislosti na droge a cravingu. Ako najväčšie vzhľadom na možný kriminogénny účinok autorka hodnotí extázu, kokain a amfetamíny. Dr. Démuthová adekvátne upozorňuje aj na vedľajšie účinky, dôsledky nesprávnej medicíny a zneužívania liekov - a to najmä antikonvulzív a antidepresív. Svoj podnetný výpočet environmentálnych vplyvov autorka uzatvára skupinou toxínov - olovo, arzén, ortuť, kadmium, hliník, infekcií a vírusov a ich väzbou na neadaptívne správanie napr. už vo veku žiaka.

Desiata kapitola zameraná na integratívne koncepcie kriminality je vlastne zdôraznením postoja autorky, ktorá už v priebehu predošlých častí svojej habilitačnej práce správne naznačovala, že nie je možné oddeliť podstatu biologických vplyvov na kriminalitu od iných - napr. environmentálnych, súčasťou vedeckého prístupu pri riešení akéhokoľvek problému je aj akceptácia iných explanačných paradigiem než je tá, v zmysle ktorej konkrétny výskumník bezprostredne rieši svoj problém. Preto autorka pripája ako ilustráciu - nie ako kompletný výpočet - niektoré vybrané teórie: vývinovú teóriu T. E. Moffitovej akcentujúcu zrenie a učenie ako základné činitele vývinu, biosociálnu teóriu D. H. Fischbeinovej zdôrazňujúcej biologický a sociálny prístup k skúmaniu kriminality, hypotézu somatických markerov A.R. Damasia integrujúcu poznatky o mechanizmoch rozhodovania, funkciách emócií, princípoch učenia a fungovania mozgových štruktúr, evolučnú ekologickú teóriu B.J. Vilu integrujúcu teórie tlaku, kontroly, "labelingu" a učenia.



Závěrečná jedenásta kapitola je nielen ilustráciou komplexnej koncepcie kriminality ale aj osobným návratom habilitantky k biosociálnemu sedem faktorovému modelu temperamentových a charakterových črt R. C. Cloningera k téme, ktorú v minulosti úspešne riešila v kontexte problematiky juvenilného delikventa.

Posudzovaná habilitačná práca je spracovaná mimoriadne prehľadne. Habilitantka svoje závery ilustruje na výsledkoch aktuálnych výskumov biologickej determinácie kriminality so zreteľom aj k iným prístupom. V jednotlivých kapitolách nachádzame množstvo inštruktívnych schém, tabuliek a grafov, za každou kapitolou je bohatý prehľad najnovšej domácej a zahraničnej literatúry k téme riešenej v kapitole. V závere je zoznam všeobecne používaných skratiek pojmov relevantných k riešenej téme. Prehľadnosť habilitačnej práce zvyšuje v jeje závere aj vecný index čiastkových problémov riešených v texte habilitačnej práce.

Žiaľ v práci nenajdeme odkaz na poslednú prácu nestora nielen slovenskej foreznej psychológie prof. PhDr. Gejzu Dobrotku, CSc., ktorú napísal s Tatsuom Nagai a Ottom Prokopom O mysticizme krvi a iných poverách (Psychoprof, Nové Zámky 1997)

Habilitačná práca PhDr. Slávky Démuthovej, PhD. "Biologické koncepcie kriminality" bola vydaná aj knižne vydavateľstvom Univerzity sv. Cyrila a Metoda v r. 2012. Predchádzala ju monografia z danej problematiky Mladistvý delikvent. Príbehy spoza mreží. Schola philosophica, Pusté Uľany 2006, 171 s. PhDr. Démuthová, PhD. sa teda psychologickému kontextu kriminality venuje už dlhodobo. Vydala tiež monografiu Keď umiera dieťa. Praktická tanatológia I. Pusté Uľany: Schola Philosophica, 2010, 301 strán, ktorá bola prestížnym knižkupectvom Artforum vyhodnotená ako Kniha roka.

Mal som česť oponovať Dr. Démuthovou vydané monografie a vidieť jej vystúpenia na medzinárodných a domácich vedeckých fórach a som veľmi potešený jej veľkou vedeckou aktivitou a mladistvým, ale fundovaným elánom. Môj dojem, že v Trnave rastie výrazná osobnosť zameraná na psychologický a interdisciplinárny kontext výskumu kriminality sa len potvrdzuje.

Som presvedčený, že PhDr. Slávka Démuthová, PhD. je už vyhranenou vedeckou osobnosťou, ktorú už odborný svet akceptuje, čo dokázala početnými vedeckými publikáciami, vystúpeniami na medzinárodných i domácich vedeckých fórach. Jej pôvodné práce už získali početné odozvy a prezentovaná zatiaľ posledná monografia len kulminuje tieto trendy. Je potešiteľné, že na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne získala možnosť preukázať svoje predpoklady pre získanie docentúry.

Preto plne odporúčam, aby sa PhDr. Slávka Démuthová, PhD. habilitovala za docenta pre odbor obecná psychologie.

Habilitačná práca spĺňa požiadavky štandardne kladené na úroveň habilitačných prác v odbore obecná psychologie.



prof. PhDr. Ján Čech, CSc.

Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Trnava, 1. 8. 2013